

Elçin Əhmədov

Pedaqoji elmlər namizədi, dosent

ABŞ-DA UŞAQ MÜTALİƏSİ

Dünyada uşaqlarla, yeniyetmələrlə və gənclərlə kitabxana işinin aparılmasında zəngin təcrübə toplanmışdır. Onun dərinlən öyrənilməsi asan iş deyil. Bir tərəfdən bunun üçün tarix, mədəniyyət və ictimai inkişafın müasir vəziyyəti haqda dərin biliklərə malik olmaq, digər tərəfdən isə hər bir ölkədə kitabxana işinin təşkilində çoxsaylı nüansları bilmək tələb olunur. Kitabxana işinin inkişafında ən perspektiv istiqamət mütəxəssislərin səylərinin birləşdirilməsidir. Buna görə uşaq və gənclərlə işləyən xarici kitabxanaçıların təcrübəsi, məhsuldar əməkdaşlığın əsasının qoyulmasına xidmət edə bilər.

ABŞ-da kitabxana xidmətində uşaqların hüquqları 100 il qabaq təyin edilmişdir.

Bu istiqamətə XX əsrdə də böyük əhəmiyyət verilir. 1997-ci ildə bütün ölkə mütəxəssislərinin diqqət mərkəzində olan sənəd də Amerika Kitabxana Assosiasiyasının (ALA) - «Uşaqlar gözləyə bilməz... kitabxanalar onların hüquqlarını bu gün qoruyur» adlı sənədi olmuşdur. Onun müzakirəsi çox böyük hazırlıq işləri ilə müşayiət olunub: peşəkar nəşrlərdə məqalələr, ALA-nın aparıcı mütəxəssislərinin vəziyyəti təhlil etmələri və s. Bu gün də uşaqlara xidmət kitabxanasıların diqqət mərkəzində qalmaqdadır. Bu məsələləri daha yaxşı dərk etmək üçün ALA-nın ekspertlərinin fikirlərinə nəzər salmaq. Əvvəlcə inkişaf etmiş və inkişafda olan Amerika kütləvi kitabxanalarında ümumi sosial-mədəni kontekst haqda bir neçə söz deyək. Bu, Virciniya Meteusun materiallarında dəqiq əksini tapır.

V.Meteus 1958-ci ildə «Milli kitabxana həftəsi» keçirməklə Milli kitab Komitəsinin əsasını qoydu. O, 1977-ci ildə Konqres Kitabxanasında kitab Mərkəzində savadlanma və inkişaf işləri üzrə məsləhətçi işləmişdir.

O, «Uşaqlar gözləyə bilməzlər, amma onlar bunu edirlər» məqaləsində ölkənin sosial-siyasi həyatında uşaqlara kitabxana xidmətinin qısa tarixini kontekst şəkildə vermişdir. Maraqlı doğuran təkcə müəllifin göstərdiyi tarixi faktlar deyil, həm də Amerika cəmiyyətində problemləri peşəkarcasına görmək və zamanın tələbinə görə qiymətləndirməkdir. Məqalədə toxunulan bir çox məsələlər bu sahədə çalışan rus kitabxanaçılarına da çox yaxındır.

«Uşaqlar az olduqca, onlar haqda az fikirləşirlər, onlara tərbiyə verənləri də az qiymətləndirirlər». Bu yanaşma təkcə təhsil sahəsindəki siyasətdə deyil, kitabxana xidmətində də reallaşır.

Ancaq tarixə digər faktlar da məlumdur. Aqrar cəmiyyətdə uşaqlara valideynlərin qocalıqda sakitliyinin qarantı kimi baxırdılar.

Yetişən nəsil oxumurdu, fermalarda işləyirdi. İndustrial əsrdə fabriklərdə uşaq əməyinin istismarı normal hal hesab edilirdi, təhsil müddəti isə çoxları üçün həddən artıq qısa idi. Ancaq XX əsrdə qəbul olunmuş qanunlar uşaqların təhsil alması və gələcəyə hazırlanması üçün şərait yaratdı.

V.Meteus hesab edir ki, ABŞ-da gənclərə bu günkü yüksək səviyyəli kitabxana xidmətinin əsası, əsrin əvvəlində uşaqlarla işin intensiv inkişafı ilə şərtlənir.

İlk bibliobuslar Ohayo ştatında 1900-cü ildə yaranmışdır. Nyu Yorkdan kitablar qərbə tərəf göndərilirdi. Massachusetts ştatında kitabxanaçılar Foll-River əyalətində işləyən qızları, Pittsburq fabrikində çalışan oğlanları kitabla təmin edirdilər. Həmin oğlanlardan biri - Endriyu Karneqi məşhur psixoloq sonralar kitabxanaya minnətdarlıq edərək, onların bir neçəsinə himayədarlıq etmişdir.

Amerika dövləti kitabxanalarla əməkdaşlıq edərək amerikalılara savadlarının səviyyəsini artırmağa, hüquq, dil və təhsil sahəsində biliklərini genişləndirməyə kömək etmişdir.

Hələ 100 il bundan əvvəl kütləvi kitabxanalar ictimaiyyətin rəğbətini qazanmış və onların maliyyə dəstəyini almışlar.

«Outreach» proqramları kitabxanadankənar kitabxana xidmətləri göstərir, ailələr və uşaqlarla iş istiqamətini müəyyənləşdirmişdir.

Bugünkü Amerika mədəniyyətində «uşaqlıq yaddaşının böyük rezervuarı» toplanmışdır. Bilik açar rolunu oynayır, bu zaman kitabxanada «əl altında» olarsa, insanlar onun resurslarından daha fəal istifadə edə bilərlər.

1920-30-cu illərdə ABŞ-da uşaqlara və gənclərə xidmət böyük uğur qazanıb. Bu uğur bütün kitabxana xidmətlərinə təsir edib. Lakin tədricən elə bir hərəkət başladı ki, bu gənc nəsillə işi «öz yoluna qoy-

maq» xarakteri daşdı, bir növ bu hərəkət kitabxanaçılıq peşəsinin statusunun qaldırılmasına xidmət edirdi. Sorğu işləri, böyük yaşlı oxucularla məsləhətləşmə, biznes ədəbiyyatı fondunun yaradılması aktuallaşmağa başladı. «Xalq Universiteti» kimi qəbul edilən kütləvi kitabxanalar «Kitabxana uşaq bağçası» obrazından çıxaraq daha sambalı görünməyə başladı.

Uşaqlara kitabxana xidmətinin inkişaf mühitində yeni dövr II Vətən müharibəsindən sonra başladı. Ailələrdə televiziyanın rolu artaraq, uşaqlar üçün tərbiyəçiyə və etibarlı dosta, böyüklər üçün isə «yaxşı həyat» yaradan obraza çevrildi. Bu dövrdə kitabə güclü ideyalar mənbəyi kimi baxılırdı. Müharibədən sonrakı bu cür intellektualizmə baxmayaraq ALA 1946-cı ildə Vaşinqtonda öz ofisini açdı. Burada məqsəd dövlət və digər təşkilat rəhbərləri ilə fasiləsiz iş aparmaqdan ibarət idi. Birinci dəfə Konqresin iclasında kitabxananın federal qanunlarına baxılmış, 1956-cı ildə prezident D.Eyzenhauer «Kitabxana xidməti haqqında akt» qanuni şəkildə təsdiq etmişdir. Bu proses ibtidai və orta məktəblərin federal qaydada maliyyələşməsi ilə davam etmişdir. Digər vacib addım isə 1958-ci ildə «Təhsilin müdafiəsində milli akt»ın qəbul edilməsi oldu.

1950-ci illər orta sınıfların sayının artması dövrü oldu. Bu illərdə milyonlarla işçilər savadsızlığa, bilik səviyyəsinin aşağı olmasına görə iş yerlərini itirdilər. Onlar öz vətəndaş, sosial, iqtisadi və təhsil hüquqlarını tələb etməyə başladılar, bunun üçün isə informasiyalı olmaq vacib idi. Bu cür vəziyyət kitabxana işçiləri üçün taleyin qisməti idi, hansı ki, «kitabxanaların qapısını» döyürdü. 1960-65-ci illərdə kütləvi kitabxanalar öz inkişafında yeni stimula aldı. Bu dövrdə kitabxanaların rolunun artmasını təkcə cəmiyyət tələb etmirdi, eyni zamanda bunu kitabxanaçılar özləri də dərk edirdi. Özünün yeni rolu haqqında təsəvvürlər bütün növ kitabxanalara (kütləvi, məktəb, kollec, universitet və s.) xeyir gətirdi.

1960-cı illərdə şəhər əhalisinin kəskin şəkildə artması, kütləvi kitabxanalara əlavə maliyyə vəsaiti ayrılması problemini doğurdu. 1964-cü ildə Konqres qanuni layihəyə baxdı. «Kitabxana xidməti və kitabxana tikintisi haqqında akt» təsdiq etdi. 1973-cü ildə 1800 bina yenidən təşkil edildi. Bu isə təxminən 69 min amerikalıya xidmət edəcəkdi. Hətta elə ailələrə xidmət edilirdi ki, onlar heç vaxt kütləvi kitabxanalardan istifadə etməmişdilər.

1958-ci ildə ALA-nın Milli Kitab Komitəsi ilə əməkdaşlığı nəticəsində Milli kitab həftəliyi təşkil edildi. 1954-74-cü illəri əhatə edən kitabxanalara və mütaliyəyə kömək məqsədilə illik proqramlar hazırlan-

nağa başlandı. Bu amerikalıların həyatında kitabxanaların imkan və əhəmiyyətinin böyük olduğunu təsdiq edərək, bu kitabxanaların idarəetməsində yeni liderlərin meydana çıxmasına, kitabxanaların maliyyə cəhətdən müdafiə olunmasına, eləcə də dövlət, biznes-mühihi və ictimai təşkilatlarla əməkdaşlığa səbəb oldu.

Milli Kitab Komitəsinin apardığı iş nəticəsində 1965-ci ildə «Elementar və orta təhsil haqqında akt» təsdiq edildi. Bu akt məktəb kitabxanalarının resurslarının artırılması və yetişməkdə olan nəsəl xidmət məqsədilə 100 milyon ABŞ dollarının bu istiqamətdə xərclənməsinə səbəb oldu.

1964-cü ildə qəbul edilmiş «İqtisadi imkanlar haqqında akt» məktəbdə yaşlı uşaqların inkişaf mühitini genişləndirdi. Burada milli azlıqların vəziyyətinin yaxşılaşdırılması, kasıbçılığın aradan qaldırılması da nəzərdə tutulurdu. Burada uşaqlıqda tədris zamanı aksent problemi, əqli, sosial və emosional inkişaf problemləri və s. işlənmişdir ki, bu məsələlərin həlli uşaqların gələcək həyatdakı uğurlarının əsasıdır. Erkən uşaqlıqla bağlı bu proqramlar uşaq kitabxanaçılarının diqqətini cəlb etmiş, onları işə başqa cür yanaşmağa sövq etmişdir.

1968-ci ildə uşaqlara kitabxana xidməti məbarizə şəklini almış, tez-tez ixtisara düşən ştat və resurslar onların işini çətinləşdirmişdi. Kütləvi kitabxanalar məktəbdən sonra məktəbdənkənar iş mərkəzləri ilə əməkdaşlıq edir, çoxlu sayda evdə baxımsız qalan uşaqlara xidmət göstərir, effektiv yay proqramları işləyir, bu işə tətill zamanı məktəblilərin təhsil səviyyəsini qoruyub saxlamağa kömək edirdi. Bütün bu çətinliklərə baxmayaraq uşaq kitabxanaları çox böyük hörmət və rəğbət qazanmışdılar. Onlar məqsədli peşəkarlar kimi qəbul edilirdilər.

1991-ci ildə Ağ Evdə keçirilən kitabxana və informasiyaya dair Konfransda uşaqlara və təhsilə dəstək alqışla qarşılandı. Bir çox uşaq kitabxanaçıları digər növ kitabxanaların mütəxəssislərinə etiraz etdilər. Bu etiraz onunla bağlı idi ki, yetişkən nəsəl kitabxana xidməti bütün forum nümayəndələrinin diqqət mərkəzində idi.

Axırıncı 10 il göstərdi ki, kitabxana xidməti sadəcə «yaxşı bir iş» deyil, o həm də elmi cəhətdən sübut olunmuşdır. Səhətlər, mütaliə kitab göstərişi və s. xidmətlər uşağın əqli inkişafında tamamilə mütləqdir.

Tədqiqatların nəticəsi onu göstərir ki, destruktiv davranış, cinayətkarlıq savadsızlıqla da sıx bağlıdır. Sadaladıqlarımız göstərir ki, uşaqlıq dövründən yeniyetməlik və eləcə də böyük yaş dövrünə keçiddə uşaqlar qarşılarında duran müxtəlif problemləri həll etmək üçün lazım olan vərdiş və təcrübəni kitabxananın köməyi ilə əldə

edirlər. Təəssüf ki, indiki vəziyyət kitabxanadan şəxsiyyətin inkişafı və özünütəhlil etməsində tam şəkildə istifadə edilə bilmir. İndi bu məqsədi mütləq iqtisadi səmərə və sosial təhlükəsizliklə bağlamaq lazımdır. İnsaniyyətlik tarixi göstərir ki, orada çox şey acgözlük və qorxu motivi üzərində qurulub. Uşaq və gənclərlə işləyən kitabxanaçılar siyasi xadimlərlə sosial problemləri həll etmək iqtidarında olduqlarını nümayiş etdirməlidirlər.

Təhsil sahəsində görkəmli Amerika xadimi – Con Qardner qeyd edir: «Başa düşmək lazımdır ki, sosial sistemdə olduğu kimi, istənilən idarədə dəyişiklik etmək üçün iiderə enerjili, məqsədyönlü və güclü təkan vermək lazımdır. Əks halda prosesi qızışmış vətəndaş və ya böhran idarə edəcək. Uşaqlar belə təkanı gözləyə bilməzlər, çünki onlar çox sürətlə böyüyürlər. İnsanın formalaşması üçün lazım olan qiymətli illər ötür. Çox uşaqlar əvvəllər gözləyiblər, çoxları indi də gözləyir. Onlar gözləməli deyillər».

ALA-nın «Uşaqlar gözləyə bilməzlər» kompaniyası onun prezidenti Meri Sommervillin rəhbərliyi ilə 1996-1997-ci illərdə keçirilib. Aksiyanın sonunda «Amerika kitabxanaları» curnalı kitabxana mütəxəssislərini yığaraq, onların peşə problemlərini müzakirə edib.

Müxtəlif tip kitabxanadan 8 aparıcı mütəxəssis XX əsrin sonu və XXI əsrin əvvəlləri üçün uşaqların tələbatını müzakirə etmiş və bunu «Uşaqlar nə gözləyir və biz onlara nə verə bilərik?» adlı məqalədə əks etdirmişlər. Onlar Amerika kitabxanaçılarını bu gün ən çox rahat edən müxtəlif aspektli problemlərin iş istiqamətini ayırd etmişlər.

Ünsiyyət. Müasir Amerika ailəsində uşaqlarla valideynlərin ünsiyyət problemi ilə Mayami-Biçdə uşaqlarla iş üzrə məsləhətçi Karolina Feller Bausep məşğul olur. «90 yaşında yaxşı olur ki, yanvarda özünə moruq ala bilərsən, ya da ki, dostun gilə gedəndə azmışsansa, mobil telefonla zəng edə bilərsən, pis odur ki, dünya liderləri, kino ulduzları, məşhur idmançıların həyatı haqda nə qədər dərin biliyin olursa olsun» öz doğma ailənlə ünsiyyəti itirmisən.

Bir çox valideynlər bir-biri ilə ünsiyyət yarada bilmədikləri üçün çətinlik çəkirlər. Uşaqlar bu gün artıq dostları ilə hay-küylə oynayırlar, çünki bu «çox təhlükəli»dir, indi onlar tək-tənha oturub televizora baxır, ya da ki, başqa elektron möcüzə ilə oynayırlar.

Biz belə ailələrə proqram hazırlayaraq, daha güclü olmağa və ünsiyyətlərini bərpa etməyə kömək edə bilərik. Öz kitabxananızı elə bir yerə çevirin ki, ailələr orada özlərini həmişə arzu olunan kimi hiss etsinlər, bir-birlərinə dostluq dəstəyi göstərə bilsinlər. Buna kitabxa-

nada təşkil edilən «ailə klubu» kömək edə bilər, hansı ki, mövzunu kitabxanaya ilə bərabər oxucu özü təyin edir.

Kitab və onun rolu. Nyu York kütləvi kitabxanasının xidmət üzrə koordinasiyaçısı Culi Kalmınz yazır: «Uşaqlar həvəsəlsiz olduqda tez-tez soruşurlar», «Bu nə vaxt olacaq? Bu orada olacaq mı? Artıq vaxtır! Kitab uşaq arzu və xəyallarını gerçəkləşdirən sehri vasitədir. Hələ ömrünün ilk illərindən kitab körpə ilə işləmənin bir hissəsi olmalıdır. Ananın oxuduğu laylanı rimor və ritmi körpənir böyüməsində ona ana südü qədər vacibdir. Dovşan Piterlə, hər şeylə maraqlanan Corla, Vinni Puxla, Medlinlə görüşməyən istənilən uşaq ən vacib olan «qidalandırmadan» məhrumdur. Nyuberi mükafatı laureatı Syuzen Kuper qeyd edir ki, «hər bir uşaq kitabla görüşmə imkanına malikdir».

«Bu imkan informasiyanın, məmnunluğu, təhsilin cəmləndiyi kitabxanada mümkündür. Onun qapıları isə hər bir valideynin və uşağın üzünə açıqdır.»

Texnologiya aləminə qarışmış kitab əsl danışmaq aləti olub, ağıl, dərrəkə və yaradıcılığı birləşdirir. Kitablara gölə atılmış kiçik gəmilər kimidir. Siz heç vaxt bilməyəcəksiniz ki o, nə qədər uzağa gedəcək. Onlara ideyanı dalğalar gətirir, hansı ki, bu ideyalar həyat məktəbindən keçir. Gələcəyə yol yoldaşı tapmaq üçün uşaqlar yeni insanlarla, ideyalarla və kitablara yola çıxmamışdırlar».

Təhlükəsizlik. Bu səmimi kitabxana əhatəsinin yaradılmasında ən vacib amildir. Filadelfiya Azad Kitabxanada kütləvi xidmətə dəstək ofisinin rəhbəri Edra Petermanyarü «Savadlı olmaq üçün uşaqlar onlarla münasibətin səmimi və konfortlu olmasını görməlidirlər». Kitabxanalar məhz bu cür atmosfer yaradaraq uşaqlara öz dünyasını tədqiq və dərk etməyə kömək edir.

Əgər kitabxana uşağın həyatının bir hissəsi olmaq istəyirsə, o, hər kəsin seçimi hüququnu təmin etməlidir. Əgər kitabxana uşağın tədris və təhsilində iştirak etmək istəyirlərsə, onda uşaqlar kitabxanadan dəstək və hörmət hiss etməlidirlər. Təhlükəsiz tədris hələ kitabxananın layihələndirilməsi və tikintisi mərhələsində yaradılır.

Kitabxanaya müraciət edən uşağa nə maneə olacaq? Simvollar və onları mənəvi aydınlıq? Sözlərlə bərabər qrafik təsvirlərdən istifadə etmək lazımdır mı? Burada suda məhlərlər, məktəbə qədər uşaqlar və onları gətirən böyüklər üçün yer olacaq mı, onlar harada birgə istirahət edə bilərlər? Ev tapşırıqlarını həll etmək üçün məktəblilər lazımı materialı əldə edə biləcəklər mi? Uşaqların birgə iş və öz problemləri haqqında söhbət aparması üçün şərait olacaq mı?

Uşaqlarla sağlam atmosfer yaradılmasında personalın onlara münasibəti vacibdir. Böyüklərin olduğu kimi uşaqların da suallarına diqqət və hörmətlə yanaşılırmı? Əməkdaşlar uşaqların maraqlarını təhsil yönündə istiqamətləndirə bilirlər mi? Doğrudanmı, kitabxana əməkdaşları uşaqlarla birgə fəaliyyət göstərərək onları öz gənc tələbatçıları kimi görürlər.

Kitabxananın əhatə dairəsi gənclər üçün təhlükəsizdir, çünki yanında daim öz köməyini əsirgəməyən, onları əlqışlayan, fərqinə varmayan və ya şüurlu şəkildə ona kömək edən dost vardır.

Əməkdaşlar uşaqlarla hörmətli istifadəçilər kimi rəftar etdikdə, onlar özlərini tədris prosesinin vacib iştirakçıları kimi görürlər. Uşaqlarla dost münasibətdə olan kitabxana ən yeni resurs və xüsusi proqramlarda vacibdir.

Şəxsi mənlilik hissi. Bruklin kütləvi kitabxanasının hamisi Lyusil Tomas yazır: «Uşağın böyüməsində əsas məsələ, onda özünü müsbət qiymətləndirmənin inkişafıdır. Başqa sözlə uşaq özündə şəxsi mənlilik hissinin inkişafına böyük ehtiyac duyur ki, bu da onun gələcəkdə xəşbəxtliyinə, effektiv yaşamasına və işləməsinə səbəb olur. Özünü pis və köməkətsiz hiss edən uşaqlar böyüklərin tələblərinə uyğun olmadıqlarından və «mənliliksiz» olduqları fikirlərdən əzab çəkirlər. Belə uşaqlar heç vaxt özlərində pozitiv, fərdi və mədəni meyarları inkişaf etdirə bilmirlər».

Əlbəttə, təkcə kitabxanalar mənlilik hissinin formalaşdırma bilməzlər. Uzaq həyat təcrübəsi sağlam «Mən» obrazının inkişafını asanlaşdırır. Bu prosesə isə gənc şəxsiyyətin inkişafının ayrılmaz hissəsi olan uşaq ədəbiyyatı çox kömək edir. Bu ədəbiyyat uşaqlara «Mən kiməm?» sualına cavab verməkdə və onlara öz şəxsi xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirməkdə kömək etməklə insan olmağın çətinliyini başa salır.

Kitab uşaqlara başqa aləm haqqında məlumat verir, öz şəxsi problemlərini həll etmək üçün yollar tapmağa kömək edir. Bu uşaqlıqda baş verəndə daha gözəl olur.

Bruno Bettelheym özünün «Füsunkarlığın xeyiri» kitabında sübut edir ki, uşaqların psixoloji inkişafında folklor və nağılların rolu mütləq vacibdir. «Folklor uşaqlarda psixoloji diskomfort hissini uzaqlaşdırmağa kömək edir, onların fantaziyasına qida verir. Nağıllar da başqa ədəbiyyatlardan fərqlənərək, uşaqların xarakterinin inkişafı üçün vacib nümunələr göstərilir».

Böyük uşaqlar istəyirlər ki, onları necə varda, eləcə də qəbul etsinlər, onlar öz həmyaşıdlarından fərqlənməyə çalışırlar. Ədəbiyyat, insanın ümumi emosiyaları, motiv və modellərini göstərərək, inkişafın

müxtəlif mərhələlərində uşaqların ehtiyac duyduğu təcrübəni onlara verir.

Kitabxanaçılar bütün yaşda uşaqlara ən yaxşı ədəbiyyatla təmin etməkdə məsuliyyət daşıyırlar. Uşağın inkişafında, xüsusilə bilik-hərəkət verici qüvvədir, hansı ki, onun ayrılmaz hissəsini kitabxanaların uşaqlıqda onlara verdiyi materiallar təşkil edir. Biz yeni texnologiyadan uşaqlara məhz belə təcrübə vermək üçün istifadə etməliyik. Həmişə uşaqların inkişafına kömək edən, onlarda şəxsi mənlilik hissini möhkəmlədən materiallar seçin. Həmişə elə kitablar seçin ki, orada etnik qruplara hörmət hissi öz əksini tapsın».

Diqqət. Karneqi Pitsburq Kitabxanasının xarici xidmətlər üzrə direktorunun köməkçisi Debbi Conson Houson: «Tədqiqatlar göstərir ki, uşaqlar mütaliəni, məktubu, arifmetikəni təkrar vasitəsilə öyrənirlər. Mütaliə vərdişlərinin yaxşılaşdırmaq məqsədilə pedaqoqlar valideynləri 15 dəqiqə müddətinə uşaqların mütaliə mərkəzinə dəvət edirlər. Mütaliə vərdişlərinin yaxşılaşdırılmasında gənclərə kömək edən proqramlardan biri «Mənə oxu, mən qulaq asacam» adlı proqramdır. Bu proqram məktəbdənkənar mütaliə ilə məşğul olan 40 gənc iştirakçı və 20 nəfər könüllü, oxuyan tərəfi» özündə birləşdirir. Hər məşğələ zamanı məktəblilər könüllülərə 15 dəqiqə ərzində kitab oxuyurlar, sonra isə mütaliə vərdişlərinin inkişafı üçün digər yaradıcı işlərlə məşğul olurlar, evdə mütaliə etmək üçün materiallar seçirlər. Proqramın sonunda, yəni 12 həftədən sonra məktəblilər yaxşılaşmış mütaliə vərdişlərini və artan şəxsi mənlilik hissini nümayiş etdirirlər. Onlar hətta böyük yaşlı dostlar da tapırlar.

7-9 yaş uşaqların həyatında çox qısa bir dövr olmasına baxmayaraq, qabiliyyətlərinin inkişafı üçün çox vacib bir dövrdür. Ona görə də kitabxanalar bu cür klublar yaratmağa çalışmalı və Təhsil Departamenti ilə birgə iş aparmalıdır.

Dərketmə. İbtidai Qərb məktəbinin, məktəb kitabxanalarının mətbuat mütəxəssisi Enn van der Meylen «Zamanın tələbinə uyğun olaraq biz mütəxəssislər dərketmə sahəsində öz mühüm rolumuzu başa düşməliyik. Dərketmə qabiliyyəti keçmiş və bu günü, özünü və özlərini dərk etmə əsasında yaranır və bu anadangəlmə deyil. Xarici dil və ya musiqini öyrəndiyimiz kimi kiçik yaşlarından stimullaşdırılan dərəkədə yaxşı inkişaf edir.

Kitabxanaçılardan tələb edilən əsas vəzifə uşaq dərəkəsinin inkişafı ilə bağlı apardığı işdir. Bu zaman çox böyük qayğı və ehtiyat göstərmək lazımdır ki, informasiya axtarışı və uşaqlarda dərketmə qabiliyyətinin inkişafına ayrılan vaxtlar arasında tarazlıq yaransın».

«Dərketmənin bəçərlməsi» üçün heç bir əlavə maliyyə qoyulmuş vəsaitlər və elektro-enerji ələb edilir. Eyni zamanda dərəkə əsl orcaı fikrin əsasıdır. Hər hansı hadisəni danışmaq biz uşağın dərəkəsinin stimullaşdırılmasında güclü bir vasitələrdən istifadə etmiş oluruq. Küncdəki böyük xalçanı göstərərək, hansı ki, biz o xalça üzərində nəğmə danışmışıq - 5 yaşlı oğlan deyir: «Bilirsinizmi, bu xalça doğurdan da sehirdir».

Uşaqların KİV-ə inamı problemi. İntellektual azadlığın təhlükəsizliyi və müdafiəsi kompleks müasir problemdir. Silviya Mavrogens Mamy Deyt (Florida) kütləvi kitabxanalarda gənc oxucularla iş üzrə inzi batçı: «Müasir cəmiyyətdə uşaqların müxtəlif məsələlərə münasibət məhduddur. Daim bəzi televiziya proqramlarının və saytların yaş uyğunsuzluğu haqqında mübahisələr aparılır. İnternet gənclər üçündür, bu isə bizim üçün çox vacibdir. Əgər kitabxana istirahət və əyləncə üçün kitab təklif edirsə, bəlkə «çatlar» (İnternetdə virtual əlaqə otağı) başqa növ informasiya təklif edirlər? Bir çoxları hesab edirlər ki, belə yerlərdə həyatla çatışmayan münasibət nəticəsində meydana gəlmişdir. Digərləri isə hesab edirlər ki, uşaqların «çat» lardakı təcrübəsi onların həyatlarının digər individual tərəfinin inkişafını asanlaşdırır».

Kim haqlıdır? Biz uşaqların təhlükəsizliyinin qeydinə qalaraq onların intellektual azadlığı üzərində hökümranlıq etməliyikmi? Məgər kitabxana yalnız ənənəvi nəşrlər formasında çıxan informasiya ilə təmin etməlidirlər?

Bizim sənətin izdə ən vacib problem uşaqların intellektual azadlığının müdafiəsi problemidir. Kitabxanalar kitabxana idarəsi ilə birgə formalaşdırılmış və bəyənilmiş intellektual azadlığın müdafiəsi siyasətini aparırlar. Hansı ki, burada elektron informasiya vasitələri ilə yanaşı kitabxananın real fondunun da inkişafı nəzərdə tutulur.

Cəmiyyətdə siyasət necə olursa-olsun, kitabxanaçılar uşaqların tərəfində olmalı, onların oxumaq və öyrənmək hüquqlarını müdafiə etməlidirlər.

Təhsil bu günün və gələcəyin məsələsi kimi. Ostin cəmiyyəti kollecinin resurslarını öyrənən mərkəzin müdiri Cüli Todaro «Gələcəyimizə yaxşı qarantı üçün biz bu günə kapital qoymalıyıq. Baş investisiya isə uşaqlardır. Kütləvi və məktəb kitabxanalarının kitabxanaçıları təkcə gənclərin təhsil səviyyəsinin yüksəlməsində məsuliyyət daşıyırlar, həm də onlara kömək üçün aşağıdakı imkanlara malikdirlər: tənqidi təfəkkür və informasiya axtarışlarında vərdişlərin öyrənilməsinə standart yanaşma - istənilən yaşlı tələbatçılar bütün tip kitabxanalarda və informasiya mərkəzlərində istənilən informasiyanı əldə etsin, onlar heç bir məsələyə

siz bir informasiyadan digərinə keçə bilsin: bütün kitabxanalar və informasiya xidmətlərinə bütün yaş dövrünü əhatə edən tələbatçıların azad daxil olması; çap materialları və elektron daşıyıcıların köməyinə informasiyanın ali məktəb kitabxanalarına ötürülməsi; uşaq inkişafında tədqiqatların aparılması, tədris planlarının hazırlanması, tarixlə bağlı kolleksiyaların hazırlanması, uşaq haqqında kolleksiyaların hazırlanması, uşaq psixologiyasını əks etdirən spesifik materiallardan, pediatriya, uşaqların ibtidai təhsili haqda materiallardan, daha geniş bilik sahələri olan sağlamlıq, dövlət siyasəti və s. haqda informasiya vermək, cəmiyyətdə ailə sağlamlığı haqqında proqramların aparılması; bina ilə təminləmə; materiallar, mütəxəssislərin köməyini təmin etmək şərtlə uşaqlar, böyüklərin onların işinə nə vaxt qarışacaqlarını gözləyə bilməzlər. Məsələn: Ali məktəb kitabxanalarının kitabxanaçıları öz resurslarını ortaya qoymağa, gələcəyə hazırlaşmağa gənclərə kömək etməyə lider olmalıdırlar.

Uşaq kitabxanaları üçün kadrlar. ABŞ-da «Oxucu milliyətinin» yaranması ixtisaslaşdırılmış kitabxanaçılara tələbat yaradıb. Kitabxanaçı kadrların çatışmaması bu - bu yeni «çağırışdır»; Meri Sommervill belə hesab edir. Yaxın keçmişdə o, Mayami-Deyddə kütləvi kitabxana şəbəkəsində öz direktor postundan imtina etmişdir.

Həmkarlarının təcürübəsi əsasında yazdığı məqaləsində o son illərdə çətinləşən bu vəziyyəti təhlil etmişdir. Uşaq kitabxanaçıların çatışmaması bir çox səbətlərlə şərtlənir. Bunlardan birincisi mütəxəssislərin yüksək maaşı və uzun yay tətili olmasına görə məktəb kitabxanasına keçməsidir.

Bununla bərabər bir çox ekspertlər qeyd edirlər ki, əksər ştatlarda uşaq kitabxanaçıların azlığı, son 10 il ərzində bir çox məktəb müdirlərinin, yetişən nəsillə işləməyi bacaran mütəxəssisləri tapa bilməsidir.

İkinci məsələ ondadır ki, bu gün məktəb kitabxanalarını lazımi vəsaitlə təmin edə bilirmi? ya yox. Bu konkret olaraq məktəb kitabxanalarından asılıdır.

Bir çox mütəxəssislər hesab edir ki, kitabxana təhsilini sırf informasiya yönümlünə istiqamətləndirmək heç də həmişə düzgün deyil.

Körpələrə, məktəbəqədərki uşaqlara və xüsusilə çətin tərbiyə olunan uşaqlara xidmət, xüsusi hazırlıq tələb edir. Uşaqların erkən ibtidai təhsili, uşaq inkişafı, mütləq və uşaq psixologiyası sahəsində tədris kurslarının yaranması vacibdir, bu şərtlə ki, uşaqlara kitabxana xidməti mövzularında marketinq xidmətləri olmasın. Kitabxananın idarə edilməsində müasir sosial problemləri, qanunvericilik məsələ-

lərini və s. işıqlandırmaq lazımdır, elə etmək lazımdır ki, kitabxanaya gələnlər oranı hamı üçün açıq bir təşkilat kimi qəbul etsin. Uşaq kitabxanaçıların təhsilini təkmilləşdirmək və yaxşılaşdırmaq üçün məktəb kitabxanaları və hakimiyyətin, ALA və uşaqlarla işləyən təcürübəçilərin qüvvələrinin birləşməsi vacibdir. Kitabxanaçıların karyera məsələlərinə baxaraq Meri Sommervill qeyd edir ki, məsələn, Mayami və Çikaqoda rəhbərlik öz xidmət ölçüsünü artırır, uşaq kitabxanaçıların çoxu tezliklə, filialların müdiri olacaqlar. Digər ştatlarda onlar çox vaxt müdir köməkçisi olurlar. Lakin bu praktika heç də hər yerdə yayılmayıb. Texas ştatının kitabxanaçıları belə qeyd edirlər ki, uşaqlar INTERNET-in fəal istifadəçiləri olduqları üçün kitabxana rəhbərləri kitabxanaçıların özlərinin də kompüter savadına malik olmalarını aktual problem hesab edirlər.

Müəllif ortaya çıxan daha bir problemi də diqqətə çatdırır-bu da cəmiyyətdə yaşayan milli azlıqlardan kitabxanaçıların hazırlanmasıdır. Belə ki, Minnesota ştatında etnik azlıqlara kitabxana təhsili verilməsi üçün hökumət kitabxanaya qrant verir. Atlanta, Bruklində və Mayamidə son illər işə ən azı 2 dil bilən mütəxəssisləri götürürlər (adətən, İspan və Asiya dili qrupu).

Yaxşı məvacib, karyera qurmaq imkanı, mülayim iş şəraiti ilə yanaşı, əməkdaşların ixtisaslarının artırılması, davamlı təhsil proqramlarının işlənməsi, baş keyfiyyət stimulu olan kitabxanaçının kitabxanada fəaliyyətini xidmət edən yerli və ümumilli miqyasda konfransların keçirilməsi də tələb edilir. Öz vacib sosial rollunu reallaşdırmaq üçün mütəxəssislərə ictimai dəstək də vacibdir.

Yeni xidmətlər içərisində iqtisadi səhətdən xeyirsiz olan ingilis dilini pis bilən uşaqlar və əhali üçün kitabxanadankənar xidmətdir (outreach prinsipi) Kitabxanaların fondu, göstərdikləri xidmətlər və işçi personalı bu tələbatı uyğun olmalıdır. Bir çox kastı ailələrin uşaqları ev tapşırığını həll etmək üçün və işçi ya məktəbdən sonra yığılmaq üçün bir yerə ehtiyac duyurlar. İllik qrantların artması ilə əlaqədar gənclərin də çoxalması kütləvi kitabxanadan bu məsələləri həll etməyi tələb edir. Bir çox ailələr öz uşaqlarına ev şəraitində təhsil verir ki, bu da kitabxana resurslarına tələbatı artırır. Ona görə də gənclərə informasiya axtırışı strategiyasını daim öyrətmək lazımdır.

Beləliklə, qeyd etmək lazımdır ki, ABŞ-da kitabxana işi gənclərin tələbatı ilə heç də asan uzlaşdırılmayıb. Bu işdə uşaq, gənclər, məktəb kitabxanaçıları böyük və mühüm rol oynamış və onlar bu sahənin inkişafının vacib olduğunu sübut etmişlər.

ABS-da uşaqlara kitabxana işinin öyrənilməsi bu mühitdə öz problemlərimizi üzə çıxarmağa kömək edir.

Azərbaycan kitabxanaçıları dövlət və ictimai strukturlarla birgə bu günün tələblərinə cavab verən uşaqların kitabxana və informasiya hüquqlarının reallaşdırılması sahəsində milli proqramı yaratmalı və müdafiə etməlidir. Strateji planların və iri miqyaslı proqramların işlənməsi və reallaşdırılması vacibdir. Bu gün Respublika mədəniyyət və incəsənət ali məktəblərində uşaq kitabxanaları üçün mütəxəssislər faktiki olaraq hazırlanır. Təhsil ənənələrimizi itirərək sonra amerikalılar kimi onu necə bərpa etmək haqqında düşünməliyikmi? Bu gün əldə etdiklərimizi qorumaq və təhsilin məzmununu yeniləşdirmək təzimidir. Uşaqlara kitabxana xidməti onların psixologiyaları sahəsində, sosial tendensiyaların uçotu sahəsində və cəmiyyətdə demoqrafik dəyişikliklər sahəsində dərin biliklər tələb edir. Xaricdə olduğu kimi uşaqlar, gənclər məktəb kitabxanaları sahəsində proqramların varanması və reallaşdırılmasında Azərbaycan kitabxana ictimaiyyətinin birləşməsi və dəstəyi bizim üçün də vacibdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Əhmədov E., Nəsiyeva V.B. Qabaqcıl Kitabxana təcrübəsində uşaqların informasiya təminatı problemləri (Xarici kitabxanaların iş təcrübəsi əsasında) // Xəzər Xəbər.-1999.-№71.-S.14-126.

2. Чудинова В.П. Библиотечная работа с детьми в США: пути развития // Библиотековедение.-2001.-С.99-106.

3. Караваева Е.В. Детская библиотека в меняющемся информационном мире // Библиотековедение.-2002.-С.43-48.

Эльчин Ахмедов

ДЕТСКОЕ ЧТЕНИЕ В США

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются вопросы детского чтения в США. Здесь анализируются национальные и международные проекты и разработки по этой теме.